

Huvuddragen i Platons idélära

Av Joni Stam, 10 oktober 2000

C

Causa Formalis utgör Platons intentioner i frågan kring angreppsmetoder att anta utmaningen att förstå verkligheten. Denna idégrundade orsaksförklaring om alltings(tingens) existens presenterar en dualistisk världsbild, där idéer av ting finns i en överbegreppslig värld och vilka reflekterar sin form till oss, vilket blir en skugga av den "äkta" bilden. Ett ting finns till om det är delaktigt i tingens idé, ingenting kan med andra ord existera utan att ha en förlaga i idévärlden. Idéerna är onåbara och skilda från den synbara, skenbara verkligheten; alltså är allt som vi empiriskt erfar endast skuggbilder och ynka kopior av det sanna: idéerna. De flesta har dock en konventionell syn på tingen och endast den som anstränger sig kan både förstå och se tingen; om indirekt eller direkt är för mig oklart. Men en sak är säker att det krävs utbildning; här träder dialektikern in som "sanningsfinnare". Dialektikern ger oss kunskap om det högsta varat; "En dialektiker är den 'som begreppsmässigt fattar varje saks väsen', heter det i Staten."(2;67). Mer precist vad dennes arbetsuppgift går ut på är följande: att undersöka förhållandet mellan idéerna; idéernas ihopsättning och hierarkin dem emellan. Också jag kommer att granska detta och kan tyvärr inte anse mig som dialektiker, men ändock något emellan denne och den allmänfilosofiskt intresserade. Mer klart vad jag anser att göra är att dra fram huvuddragen i Platons idélära ur *Staten*(2;101-115) och därefter diskutera de invändningar som ges i *Parmenides*(2;121-128).

För att slippa en källförteckning presenterar jag redan på det här stadiet vilken litteratur som legat till grund för detta arbete. Direkta citat markeras omedelbart i texten och för att slippa dessa långa titlar numrerar jag istället böckerna och anger i texten endast boknumreringen påföljande, efter semikolon, sidnumret. Jag har använt mig av följande litteratur: (1)*Filosofins historia* av D.W. Hamlyn, antologin (2)*Filosofin genom tiderna* av Marc-Wogau; ur vilken även

originaltexterna är hämtade och slutligen Anders Wedbergs originellt titulerade (3)*Filosofins historia*.

Denna skissartade inledning får fungera som kort presentation av idéläran och följande kommer att behandla ämnet mer ingående och jag kommer även ta upp en av de tre kända liknelserna; ¹Solen och det godas idé, ²Den delade linjen och ³Grottnikelsen. Det får bli den förstnämnda för jag anser att den "belyser" problemet bäst. Denna får utgöra grunden till vidare resonemang. Efter denna exposé är mina förhoppningar att gå vidare till Parmenides och problematiken kring systemet. Det är inte min egen kritik utan Platons egen i Parmenides kläder utdraget ur dialogen *Parmenides*. Och nu till verket.

Solen och det godas idé:

Ur mångfaldens synvinkel ser vi världen ytligt, men för att tränga ner i en mer enhetlig syn måste vi söka vad tingen verkligen är. Mångfalden går inte att tänkas, men däremot idén (går att tänka) men däremot inte ses. För att komma till idéerna måste vi tänka; kontempera oss fram till att (in)se. Att inte se har liknelser med att inte ha kunskap om sin omgivning; vad behövs för att se något? Ett objekt/fenomen, ett seende öga och en tredje av annat slag som möjliggör seende: ljuset. Ursprunget till ljuset är? Solen! Vad är det då som är mest likt solen hos våra sinnen? Ögat! Denna regression ger oss huvudbidragen till möjligheten att se det osedda och förstå ursprunget till tingen, vilka exponeras för oss empiriskt som "andrahandsobjekt". Det finns en nivåskillnad i att se; att i vanlig bemärkelse se är inte samma sak som att se "verkligt". Det som vi ser; förstår vi. Det solen ser, ser också vi. Därför måste vi söka solen: kunskap för att se världen; tingens idéer. Att våra sinnen är grumliga och otillförlitliga har i alla tider varit ett aktuellt spörsmål(undantagen är försumbara) och även här handlar det om att se synen som något annat; synen representerar förståndet, förnuftet eller att överhuvud (be)gripa något så som det är och inte så som det ter sig. För att vi ska se tingen som de är, måste de vara belysta annars blir bilden en föreställning av den verkliga bilden; den blir en avart av idén och därmed förvrängd. Sokrates säger att Glaukon ska se ögat och dess betraktan i nöd av ljus som själen i nöd av kunskap i sin strävan att uppfatta sanningen. När själen bestrålas av kunskapen om allt varande och därmed ser tingen som idéer besitter hon förnuft, om hon däremot i skymd sikt får se tingen ser hon endast skuggbilderna av dem och hon saknar därför kunskap om tingen, hon saknar förnuft. Att se sanningen är det godas idé, vilket är grund till allt vetande. Men att anse detta vetande och denna kunskap som det skönaste är bedrägligt i och med att så som själen är en liknelse av ögat vilket i sin tur liknar solen som är allts ursprung och möjlighet. Att indirekt

behandla något i och med att liknelserna är approximationer är att erkänna att ingen kan nå det godas idé; "det godas väsen bör skattas ännu högre."(2;104), inte ens filosofen över alla andra: Sokrates.

Solen ger oss världen så som den ter sig i verkligheten, den är också allt livs upphov och all tillväxts möjlighet, utan att själv födas eller dö. Det goda som kan ses synonymt med solen är upphovet till all kunskap om tingen, deras varande och väsen och i och med att det goda inte själv är något väsen höjer den sig över alla väsen. För att använda Glaukons acklamation: en "besynnerlig överlägsenhet"; visst! dock så som solen nödvändig för vidare existens utanför sig självt. För att något ska finnas i vår värld måste det belysas och därmed aktualiseras vårt behov ständigt!

Platon kan inte direkt förklara det godas idé för den är utöver människans förstånd och därför tar han dessa liknelser och jämförelser till hjälp. Idévärlden är en abstraktion; ska man se det som ett parallellt kosmos, en öververklighet eller en himmel(med kristna ögon sett); vad Platon själv ansåg vet vi inte; han kanske inte ens själv visste.

En diskussion kring idéns betydelse

Vad är idéerna och vilka tillhör dem; vad finns i idévärlden och hur är idéerna beskaffade? En idé är oföränderlig och evig och har alltid funnits. Husets idé finns kvar fastän, för att anlita en pervers tanke, alla hus är borta. Idéer existerar inte i rummet eller tiden, utan i en "ort bortom himlen"(3;70), alltså i en idévärld där det icke existerar tid eller rum; allt är evigt och oändligt såsom universum. En idé är en mönsterbild; en förebild i bokstavlig mening – den existerar innan något uppstår och det som uppstår är endast kopior av detta originalmönster. Idéerna sinsemellan är hierarkiskt ordnade med godhetens idé högst; vad som är längst ner är oklart. Om vi återgår till husets idé och frågar oss om det slitna huset har en motsvarighet i idévärlden. På det skulle Platon svara att huset inte är "verkligt" för den svävar mellan vara och icke-vara; idén däremot slits inte; den är evig och oföränderlig. Vad redan är uppenbarats indirekt är att idéerna innehar större värde i och med att de är original.

Detta ovensagda måste sättas in i ett sammanhang via exempel och här nedan ska jag försöka visa hur Platons idévärld fungerar i praktiken:

Exemplet är taget ur Wedbergs bok:

Sokrates är en människa – Sokrates innehar det ousia som utmärker en människa. Genom

Sokrates handlande och yttre form ser vi att han är en människa. Han handlar och ser ut som en människa. Genom att vi gör något, är något så försöker vi efterlikna idéerna; omedvetet(om nu detta begrepp fanns under den tiden), men predestinerat.

Sokrates har del i Människans idé – det finns redan en förlaga och av denna förlaga; idé är Sokrates en del utav. Sokrates är inte idén uppenbarad för oss, utan har de egenskaper som utmärker och avskiljer honom just från andra objekt. Det som skiljer honom är just att han har del i människans idé. Observera att det inte finns någon idé för just individen Sokrates; endast det som han är: människa.

Människans idé är närvarande i Sokrates – inom oss finns idén om idén och genom att vara den vi är manifesterar vi idén; alltså är idén närvarande.

Parmenides' invändningar

De finns i Parmenides' kritik flera angreppspunkter; jag kommer endast att behandla en: problemet kring att ha del av en enhet. Märk exemplet:

Soffan är stor

Soffan har del i Storhetens idé

Storhetens idé är närvarande i soffan

I Parmenides dras det fram en liknelse med en stor segelduk som lägges ovan en mängd människor. Segelduken representerar idén; säg soffans idé. De under det är alla de slag av soffor som faller under begreppet "soffa"; alltså har *del* av soffans idé. Idén är självständig och utgör en enhet; därför liknelsen segelduk, men betrakta att den endast täcker en soffa med en del; därav är denne specifika soffa en del av idén. Alltså är en del av idén soffans ursprung. Om vi nu hoppar tillbaka några rader och iakttar storheten – en stor soffa är en del av storhetens och soffans idé; alltså är den stora soffans förlaga mindre än dess reproduktion(i för sig är skuggor större beroende på vilken vinkel ljuset träffar objektet): "Om du delar storheten själv och låter vart och ett av de många stora tingen vara stort genom en del som är mindre än storheten själv, blir det inte uppenbarligen orimligt?"(2;123) samma orimlighet uppstår om man byter ut den stora soffan mot en liten, men med resultatet att förlagan är mindre. Kan tingen vara

delaktiga i idén ”om de varken kan ha del av hela idén eller av en del av den?”(2;123) Svar: nej! om tinget inte är en del av idén och inte heller utgör hela idén kan det inte finnas någon idé om tinget.

Detta är en fråga kring ord som inte är klart definierbara och därför uppstår problem. Vad är storhet? Större än något annat, vilket i sin tur är större än något annat och så vidare ad infinitum. Till Platons försvar kan sägas att vi inte befattar den kunskap som krävs för att se idéerna till abstrakta och relativa ting och fenomen. Då skulle vi tyvärr också få säga att vi inte kan vara säkra på någon idévärld heller, för vi kan inte ha sådan primär kunskap. Alltså allt kan inte inlemmas systemet och vissa ting vill inte ens Platon själv inskriva i idéernas gästbok; så som ”ofina” ting: smuts, hår, naglar och annat ”äckligt”. Systemet är inte heltäckande, men dock beundransvärt.